

MIREN ETXEZARRETA, Catedràtica emèrita de la UAB (Economia Aplicada) i Membre del Seminari d'Economia Crítica TAIFA.

Xerrada 24 octubre 2008, Manresa: “Conseqüències socials del sistema capitalista”

Ens toca parlar de la inclusió social. I quan començava a preparar aquesta xerrada jo em plantejava, què és la inclusió social en realitat? Crec que existeix també un problema a l'hora de definir de què estem parlant. Inclusió social, integració... en què consisteix?

Se'ns acut mai parlar de la inclusió de les senyores de classe mitja-alta que estan al cafè tranquil·lament? Doncs no gaire sovint, però bé que hi podríem pensar perquè són potser uns dels grups més aïllats en molts aspectes...

Tinc la impressió que quan parlem d'inclusió social realment del què estem parlant és de pobresa, no només de pobresa material sinó que en moltes ocasions pot tractar-se de pobresa cultural, de formació.... i el què cal és intentar generar una forma en què tots estiguem dins d'un mateix rànquing d'igualtat.

Quan hi ha molta desigualtat –sobretot la desigualtat per la part de baix, mai mirem la desigualtat per la part de dalt- hem de fer un esforç d'inclusió perquè si fóssim més iguals en educació, en cultura i sobretot en situacions econòmiques probablement no tindríem tants problemes d'inclusió.

El primer fet que m'agradaria mencionar és com hem arribat a situacions en les quals fins i tot estem tergiversant el sentit de les paraules: com que no queda bé parlar de pobresa, parlem d'inclusió. Com que no queda bé parlar de conflicte, parlem de cohesió social. Ha desaparegut el conflicte social. La Unió Europea per exemple, parla ara d'inclusió social. Jo crec que és millor recuperar les paraules que diuen el què tota la vida han volgut dir però sinó, que com a mínim ens entenguem sobre què estem parlant. I si estem parlant d'inclusió social, en definitiva crec que estaríem parlant que les persones, la ciutadania d'un municipi, d'un país, del món sencer participi plenament en termes de relativa igualtat en la societat (la igualtat total no seria ni desitjable).

Anhelem una societat que cobreixi les necessitats fonamentals de les persones tant en l'àmbit material com en l'àmbit de comprensió del món que ens envolta.

Avui parlaré de com el sistema econòmic en el qual ens movem –el sistema econòmic capitalista-

ajuda o dificulta l'assoliment d'aquesta inclusió social. És a dir, vivim en un sistema en què l'exclusió social és un accident o bé és part estructural del sistema?

Crec que en definitiva és això el què ens toca entendre.

Fem un repàs d'aquest sistema d'organització de la societat en el qual estem vivint per veure realment a què ens condueix i faré algunes anotacions entre parèntesis. No sé si us heu adonat que la paraula capitalisme ha tornat a escena des de fa un mes. Des dels anys 70 la paraula capitalisme era gairebé una paraula oculta i només es parlava de sistema de mercat. Ara, a conseqüència de la crisi econòmica, s'ha recuperat el sentit de la paraula capitalisme pel què sempre ha servit: la descripció del sistema econòmic i social en què ens movem.

Fem un breu repàs de quina és la dinàmica d'aquest sistema i de cap a on ens condueix si el deixem fer.

Quines són les característiques principals del capitalisme en el qual vivim avui en dia? El capitalisme sempre és el mateix, és com una persona, té sempre el mateix ADN. Però no és igual la nena que neix que la dona que es mor. I amb el capitalisme passa exactament el mateix: hi ha etapes i moments que, sent sempre la mateixa forma d'organització social, és diferent.

CAPITALISME SEGLE XXI

- 1.- Objectiu principal: benefici per al capital privat
- 2.- Objectiu instrumental: creixement i expansió
- 3.- Internacionalització del capital: globalització
- 4.- Agents econòmics principals: grans consorcis
- 5.- Hegemonia del capital financer
- 6.- Col·laboració i subordinació de l'Estat i de les Institucions Internacionals
- 7.- Dèbil situació dels treballadors i de la població civil
- 8.- Política econòmica neoliberal

Com és capitalisme d'avui, del segle XXI?

Bé, el fons és el de sempre: un sistema econòmic organitzat al voltat de l'obtenció de benefici per al capital privat. La gasolina que mou el motor de les nostres societats és la recerca de benefici per a uns quants propietaris d'uns capitals que utilitzen aquests capitals per a la producció de béns i

serveis al món. I l'objectiu últim és l'obtenció d'aquest benefici per a aquest capital privat. I aquest objectiu principal -el benefici- obliga que el capitalisme hagi de créixer sempre, el porta a l'expansió contínua. Per dues raons fonamentals: primer perquè els beneficis que obté aquest sistema econòmic són tan grans que realment els propietaris d'aquests beneficis necessiten fer alguna cosa i reinvertir-los. Ni que volguessin no podrien gastar tot el què guanyen. El capitalista es veu obligat a reinvertir. I l'altre factor que força a invertir als capitalistes és la competència entre ells. Si un capitalista deixés d'invertir, aviat deixaria de ser capitalista per la competència. És part de l'essència del sistema capitalista estar creixent permanentment.

Parèntesi: què passaria si no creixéssim? Doncs si no creix -com veiem avui amb la crisi- el sistema es col·lapsa i apareixen una sèrie de problemes.

El sistema econòmic del segle XXI és també un sistema econòmic internacionalitzat. No és que tothom sigui igual, però sí que és veritat que el sistema d'organització econòmic i social s'ha estès pel món sencer i controla tot el món. Apareix el fenomen tan conegut de la globalització. L'escenari és global.

Els agents econòmics principals són les grans empreses, o millor dit, els consorcis. Són grans consorcis que es dediquen a diferents aspectes, on molt pocs controlen l'economia mundial. Per exemple, si mirem xifres de les Nacions Unides, podem observar que realment són 500 grans empreses-institucions les que formen l'eix central de l'economia mundial.

El què domina més avui en dia és el capital financer, el diner líquid. Per un seguit de circumstàncies s'ha arribat a una etapa en què realment el què ho controla tot és el capital diner, les entitats financeres (bancs, borsa...) amb la col·laboració i subordinació de l'Estat. És a dir, l'Estat no és una institució aliena a la societat. Parlo d'Estat incloent tot l'aparell públic, de tot el sector públic que sempre és part de la societat on es viu. Sobretot en les societats democràtiques. Però no és una part integrant enfrontada al sistema econòmic i social, sinó que en forma part, i en la situació actual és una part fortament subordinada al capital en general i al capital financer en particular.

L'Estat no és independent, i en aquesta etapa actual es nota molt la subordinació de l'Estat a aquestes enormes forces econòmiques que estan dirigint el món. I no només l'Estat sinó també les organitzacions econòmiques internacionals, com per exemple el Fons Monetari Internacional, el Banc Mundial, l'Organització Mundial de Comerç... que són en principi organismes públics internacionals que cauen sota la influència dels poders tant forts als que em refereixo.

I en aquesta etapa, la força que havien tingut els treballadors anys anteriors -del 1945 al 1975 per exemple- ha anat minvant. En aquest context, el món de la societat civil ha vist molt reduït en el seu poder. Hem anat renunciant a la rebel·lió i a la lluita.

Tot això ha donat lloc a unes estratègies econòmiques determinades, que són les que coneixem amb el nom de política econòmica neoliberal.

Com és aquesta política econòmica neoliberal? Hi ha una premissa important: la preeminència absoluta del mercat. En les societats modernes hi ha dos grans pilars d'organització social, un és el mercat (relacions entre agents privats) i l'altre pilar es el sector públic. La política econòmica neoliberal ha intentat que sigui el mercat qui regeixi la dinàmica de l'economia, i l'Estat ha d'aconseguir que el mercat funcioni bé. Deixar que el mercat marqui la pauta. I això suposa la subordinació del sector públic.

Hi ha un error freqüent: es diu que actualment amb la força del mercat l'Estat s'ha debilitat, però jo crec que l'Estat continua tenint molta força, però que aquesta força va dirigida tota a reforçar el mercat.

Actualment doncs, hi ha una preeminència de les relacions privades globals que dominen tots els eixos de decisió econòmics i socials. I com es pot justificar això? Doncs funciona gràcies a que se justifica con *l'economia del goteig*. Vol dir que el què és important és que els que prenen les decisions a dalt els hi vagi bé i facin el que cal fer per tenir cada cop més beneficis. Perquè si els hi va bé, ja gotejaran cap a vall el benestar per als altres. Si guanyen, invertiran, i hi haurà llocs de treball. Si ells creixen, indubtablement els altres estarem millor. I per tant, és important que el mercat permeti que els que estan allà dalt facin el què els hi sembli per aconseguir beneficis. És a dir, té una lògica, és un sistema que té la seva pròpia lògica.

Per la preeminència absoluta del mercat en una economia global ells plantegen que el què cal fer és la competitivitat mundial. Cal anar a una competitivitat del món sencer i també té una lògica. Si s'aconsegueix que els que produeixin siguin els més competitius de tots, és lògic que els productes que s'obtinguin siguin els millors i més barats. Ens diuen que Aquesta competència mundial farà que el món sencer tingui els millors productes i més barats, i cada país haurà d'exportar allò que produeix en millors condicions. Tot el món ha de competir amb tot el món. El problema és que no es tan fàcil competir, perquè també hi ha exclusió social: no tots els països són igualment

competitius. Darrera cada un hi ha una història i uns processos d'acumulació. I hi ha països que no tenen res per competir. Però això s'oblida en l'esquema.

I per poder fer possible tot aquest plantejament el què s'ha anat introduint a través grups molt poderosos -mitjans de comunicació i grups de pensament que hi ha darrera- és la força per generar els valors conservadors. Per generar uns valors que ens permetin viure tranquils en aquesta situació. És a dir, un poder econòmic i social suposa un model de valors com la competitivitat, la manca de solidaritat, la competència, etc. Això té conseqüències importants per exemple en la valoració de les escoles: quins valors volem transmetre als nostres fills? Has de ser el primer. Farem una societat només per a superintel·ligents? I la resta? Quin futur els hi estem preparant? Generem societats hipercompetitives a nivell de països i a nivell de persones, individualistes totalment. I tot aquest complex de valors sosté y justifica aquesta política econòmica neoliberal.

Anem a veure un mica en profunditat com és aquesta política econòmica neoliberal. Té quatre eixos fonamentals: liberalització, privatització, desregulació, austeritat laboral. Què vol dir realment? Liberalització vol dir realment que s'alliberin tot tipus de fronteres. Tenim una economia global i les fronteres cal eliminar-les a nivell mundial. Això suposa que els valors econòmics passen per sobre tot.

La privatització és un efecte complex. S'havia apartat certs àmbits del mercat: per exemple una sanitat pública, però aquests darrers anys aquests grans capitals que s'han d'expandir contínuament necessitaven trobar lloc per invertir i guanyar diners. I llavors el que ha passat és que han buscat llocs nous: per exemple, convertir el què ja s'havia convertit en un dret social en un producte que s'ha de tornar a comprar. I es privatitza la sanitat, o bé es privatitza l'educació o es privatitzen les pensions o els transports públics..

És a dir, amb el mecanisme de la privatització ens diuen que tot funcionarà millor i ens convencen o bé ens convencem que no hi ha haurà diners per la sanitat o per les pensions. I ens diuen que si es privatitza això se solucionarà i al mateix temps -això no ens ho diuen- els que gestionen entren en aquests negocis obtindran substanciosos beneficis.

El tercer punt és la desregulació: ens diuen també que el sistema no pot funcionar amb tantes normes (salari mínim, normes de seguretat...). I la desregulació porta a funcionar més fàcilment les empreses sense cap normativa, però té conseqüències gravíssimes per exemple en tants països on s'ha eliminat el salari mínim, les normes de seguretat al treball, les normes sanitàries o del medi

ambient i moltes altres.

I finalment l'austeritat laboral: no es poden pagar salaris tan alts. Amb o sense crisi surt el tema de l'austeritat laboral perquè hem de competir. Per exemple, la Unió Europea té normatives que diuen que els salaris han de pujar per sota de la productivitat perquè les empreses puguin obtenir més beneficis, reinvertir i ser més competitives. I en períodes de crisi, molt més. Parlem d'austeritat laboral en termes no només de salaris sinó també de condicions de treball: el tema de la precarietat laboral.

Són quatre eixos fonamentats que consisteixen en deixar que els capitals facin el que vulguin, sense traves.

I els resultats quin són? A nivell de societat en conjunt són greus. Són economies en competència constant. Però la competència requereix història. Realment la competitivitat porta cap avall a tots perquè els productes siguin més barats. Competència general i lluita descarnada per la competitivitat entre les empreses. La recerca de beneficis descarnada ens ha portat a aquesta crisi.

Però tot són elements estructurals d'abans de la crisi: salaris a la baixa i que no pugen igual que la productivitat. Un desfasament cada vegada major entre la capacitat de producció i la capacitat de compra. I això passa, independent de la crisi. A l'estat espanyol per exemple en els últims deu anys els salaris reals –la capacitat de compra de les famílies- ha baixat, ha disminuït un 0,4%.

I la necessitat d'expansió i la desregulació deixa que els recursos materials d'un país vagin a àrees que no sempre són les millors o les que fan falta i que donen prosperitat durant molt poc temps, però molt poca prosperitat a llarg termini, com la bombolla immobiliària. I ara tenim un milió de pisos per vendre, a Espanya. De moment tot està congelat, però són recursos que podrien haver anat a un altre camp com per exemple a investigació i desenvolupament.

Tot ha portat a l'excés d'expansió immobiliària i a una enorme bombolla financera. Molt breument: aquest capital tan abundant, buscant a on invertir que li donés beneficis, en no trobar on invertir, anava al sistema financer, anava als bancs i a la borsa. Els que gestionen aquests sistemes, trobant-se amb una enorme quantitat de diner, van haver de donar crèdits a tothom, indiscriminadament, per a poder donar alguna rentabilitat a qui aportava diners. Però a més, amb l'ajuda de la desregulació i amb l'ajuda també de les noves tecnologies, van generar una enorme innovació financera (el

capitalisme és un sistema enormement dinàmic, busca i innova en formes d'organització social també: creant les hipoteques escombraries...). I la bombolla ha rebotat i ha dut a la crisi actual: immobiliària, petrolera, alimentària, financera i econòmica.

I a nivell de les persones les conseqüències d'aquests quatre grans eixos són les següents: per una banda, l'augment del nivell de vida per a bastants. Les classes mitjanes han augmentat la seva capacitat de consum. També cal dir que les dones s'han incorporat al mercat de treball i això ha incrementat els ingressos de les famílies. I el sistema ens força al consumisme. Però com que els salaris tampoc han pujat tant, moltes les famílies han anat comprant gràcies a l'endeutament familiar. Crèdits fàcils.

També, en societats com les nostres s'ha guanyat molt en llibertats individuals. La llibertat personal és molt major. I això ens porta també a un fort individualisme.

Però altres coses no són tant positives: dumping social, atur, precarietat, desigualtat, pobresa, repressió...

La competència entre treballadors de tot el món ha dut a un problema de salaris, de serveis socials i també de l'actitud envers la immigració. Transformació profunda dels anteriors valors.

L'austeritat salarial, flexibilitat, precarietat. Són remeis fàcils. I la precarietat, els últims anys a Espanya, havia resolt el problema de l'atur. Però ara hi ha molta més precarietat i condicions econòmiques molt dures que poden portar de nou a l'atur.

La competència per impostos més baixos entre països. Per exemple, Euskadi va fer les vacances fiscals, i Catalunya vol fer el mateix.

La competència per regulacions ambientals menors s'està convertint en un pes fort dins les activitats productives. Els països amb més mitjans promouen reglamentacions dures. I ara es vol treure la regulació ambiental o competir perquè baixin les regulacions i tot això porta al dumping social (una competència poc ètica). Llitem amb les armes que sigui per tenir llocs de treball.

Quina societat estem generant? Aquesta competitivitat global ens porta a la cursa cap a l'abisme. Atur, precarietat, i també les deslocalitzacions i la disminució de l'Estat del Benestar. Hi ha una batalla molt dura del capital financer per intentar absorbir la major part dels serveis socials i la Unió Europea és capdavantera en esta batalla a favor del capital. I això cal denunciar-ho. S'està

privatitzant la sanitat pública. Hi ha molts menys diners per a tot. Estem en crisi. No hi ha diners per a projectes socials. La societat del goteig no ha funcionat mai i ara, a més, es troba en crisi.

En l'Estat del Benestar la crisi afecta sobretot als més pobres. I tot això pot fer que la gent s'enfadi i ens pot tornar al conflicte: manifestacions, etc. Però els més pobres no s'organitzen. I es contesta amb repressió. Vostès són els bombers del sistema –amb instal·lacions precàries- i si el sistema segueix aquest camí, els hi costarà contenir el foc. I la repressió ja està preparada (de formes sinuoses, a través de la docilitat laboral, la cultura, etc). Estem perdent llibertats molt ràpidament i la meva avaluació final és molt negativa. Crec que aquest sistema ens està portant a l'angoixa, a la incertesa, al deteriorament psicològic... I el tema és, de quina inclusió social parlem? Si voleu continuar buidant el mar d'un sistema injust, el mar de la desigualtat, amb mitjans tan minsos, necessitareu, crec, més coratge encara del que heu tingut fins ara.